

GÖÇ OLGUSUNUN 16. YÜZYIL OSMANLI KIRSAL YAŞAMINA ETKİSİ ÜZERİNE BAZI TESPİTLER

ERDOĞAN, Emine*
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Göç olgusu, toplumların kırsal yapısını doğrudan doğruya etkilemektedir. Bu etkileşim daha çok iskân sürecinde görülmektedir. Şehir, köy ve kasaba gibi yerleşim yerlerinin genişlemesi ve yeniden kurulması bu çerçevede düşünülebilir. Bununla birlikte göç olgusu, toplumların nüfus yapıları ile sosyal ve ekonomik yapılarını da etkilemektedir. Bu bildiride söz konusu bu tespitlerden hareketle göç olgusunun 16. yüzyıl Osmanlı kırsal yaşamını nasıl etkilediği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Osmanlı Devleti, konar-göçerler, 16. yüzyıl.

ABSTRACT

Some Inferences How the Ottoman's Country Life had been Effected from the Migrations in the 16th Century

The migration effects countryside structures of societies directly. This effectation had seen mostly during by the settlement. In this framework could be thought that the settlement places like a city, village and town are extended and rebuild. However the migration effects demografical, social and economical structures of the societies. This study examines how the Ottoman's country life had been effected from the migration in the 16th century.

Key Words: Migration, The Ottoman Empire, nomads, 16th century.

GİRİŞ

Göç olgusu, toplumların iskânı ile sosyal ve ekonomik hayatlarının gelişimi açısından oldukça önemli bir hadisedir. Genel hatlarıyla iç ve dış göç olmak üzere iki ayrı gruba ayrılan göç olgusunda iç göçler, kendi içinde ayrıca uzun mesafeli ve kısa mesafeli göçler olmak üzere iki gruba ayrılmaktaydı. Uzun mesafeli göçlerde genellikle büyük şehirlere bir yatay hareketlilik söz konusu

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE.
e-posta: erdoğan@gazi.edu.tr

iken kısa mesafeli göçlerde daha çok yakındaki çekim merkezlerine bir yöneliş olmaktadır¹.

Genel olarak coğrafi yer değiştirme olayı olarak tanımlanan göç hadisesinde fertler kendi inisiyatifleri ile göç ettikleri gibi zorunlu birtakım sebeplerden dolayı da göç edebiliyorlardı. Daha iyi hayat şartları, iş imkânları, mali olanaklar, emniyet, istikrar ve çeşitli sosyal imkânlar bu sebepler arasında yer almaktadır. Sosyolojik açıdan hadiseye bakıldığında göçün toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, politik vb. tüm bünyesiyle yakından ilişkili ve etkileyici bir olay olduğunu söylemek mümkündür. Zira, göç hadisesi doğrudan doğruya ülkelerin veya daha küçük toplulukların nüfusunun gelişmesini (artış veya azalmasını) etkilemekte özellikle de nüfusun yaş ve cinsiyet yapısında değişimlere sebep olmaktadır. Mekânlar arası hareketlilik sonucunda meydana gelen bu değişimlerin toplumun yapısını, kültürünü, ekonomik, politik vb. bütün müesseselerini kısa zamanda etkisi altına alması kaçınılmazdır. Nitekim göç hadisesi toplumlarda sosyo-kültürel değişimlere yol açtığı gibi sosyal ve ekonomik birtakım problemleri de beraberinde getirmektedir.²

Devlet ve toplumların hayatında önemli bir yeri bulunan göç olgusu, iskânın gerçekleşmesine sebep olduğu için yer değiştirme hareketleriyle doğrudan ilgilidir. Göç neticesinde köy, kasaba ve şehir gibi yerleşim mekânlarının kurulması beşerî faaliyetlerin oluşmasına, toplum dinamiklerinin etkinleşmesine ve nihayetinde devletlerin kurulmasını sağlamaktadır.³ Hadiseye bu açıdan bakıldığında Osmanlı Devleti'nin de bir göç olgusu neticesinde kurulduğunu, sosyal ve kültürel hayatının dinamik bir yapı kazandığını söylemek hiç de yanlış olmaz. Nitekim devletin genişlemesinde, yeni fethedilen yerlerin Türkleştirilmesinde, boş yerlerin şenlendirilerek ekonomik hareketliliğin sağlanmasında ve köy ve kasabaların kurulmasında göçebe unsurların önemli rol üstlendiği bilinen bir gerçektir.⁴

Bu bildiriye, yukarıda ifade ettiğimiz hususlar çerçevesinde göç olgusunun 16. yüzyıl Osmanlı kırsal yaşamını nasıl etkilediği hususunda birtakım tespitlerde bulunulacaktır. Bu tespitleri yaparken elbette konuyu çok kapsamlı bir şekilde detaylandırmak mümkündür. Ancak bu çalışmada göç olgusunun 16. yüzyıl Osmanlı kırsal yapısına etkisi sadece iskân, nüfus, sosyal ve ekonomik yapıya etkiler başlıkları altında ele alınacaktır.

¹ Erol Tümertekin, **Türkiye'de İç Göçler (Internal Migrations in Turkey)**, İstanbul 1968, s. 88.

² Göç ve göç hadisesinin etkileri hakkında detaylı bilgi için bkz. Taylan Akkayan, **Göç ve Değişme**, İstanbul 1979, s. 20-23.

³ Kemal Çiçek-Abdullah Saydam, "Osmanlı Devleti'nde Nüfus Hareketleri ve Yerleşme", **Yeni Türkiye**, Yıl: 2, Sayı: 8 (Mart-Nisan 1996), s. 103-104.

⁴ Yusuf Halaçoğlu, "Kolonizasyon ve Şenlendirme", **Osmanlı**, Cilt: 4, s. 581.

İskân Sürecine Etkisi

Osmanlı devletinde göç olgusunun başlıca aktörü konar-göçer topluluklardı. Bu toplulukların bir kısmı güneyde Torosların, kuzeyde ise Bolu'dan Trabzon'a uzanan Karadeniz sıradağlarının yamaçlarındaki otlaklarda yaşıyorlarken bir kısmı da Konya ile Ankara arasındaki kurak Orta Anadolu platosuna yayılmıştı. Göçebe yaşamın gereği olarak bu unsurlar, yaylak ve kışlakları arasında sürekli olarak hareket hâlindeydiler.⁵

Yaşadıkları hayat tarzı sebebiyle göçebe olarak adlandırılan bu grupların önemli bir kısmı kalabalık bir nüfusa sahip bulunmakta ve coğrafi açıdan geniş bir sahada yaşamaktaydılar. Bu vaziyette yaşayan göçebe gruplar, genellikle müstakil bir idari ünite içinde hususi bir ad taşımaktaydılar. Bozulus Türkmenleri, Yeniil Türkmenleri, Halep Türkmenleri, Şam Türkmenleri, Dulkadirli Türkmenleri, Danişmendli Türkmenleri, At-çeken (Esb-Keşan), Kara Ulus, Ankara Yörükleri⁶, Bolu Yörükleri ve Kütahya Yörükleri⁷ bahsettiğimiz bu konar-göçer taifeler arasında yer almaktaydı. Bunun yanında Osmanlı fetihleri ile beraber Rumeli'ye geçen ve göçebelik hususiyetlerini büyük ölçüde kaybeden Selanik, Vize, Ofçabolu Yörüklerini de ayrıca vurgulamamız gerekir.⁸

Osmanlılarda göçebeliğin genel hususiyetlerine baktığımızda konar-göçer unsurların mevsimden mevsime göç ettiklerini ve durumun başlıca sebebinin de hayvancılık olduğunu ileri sürebiliriz. Bu teşekküller bahar mevsiminde hayvanlarını otlatacakları yaylak mahalline doğru hareket ederlerken kışın da iklim bakımından daha ılımlı olan Anadolu'nun güneyindeki kışlak yerlerine gitmekteydiler⁹. İncelediğimiz yüzyıl olan 16. yüzyıl, konar-göçer unsurların bu hareketliliklerinin yoğun olarak yaşandığı bir yüzyıldı. Meselâ, 16. ve 17. yüzyılda Karasi kazalarına Bursa'dan, Kütahya'dan, Saruhan'dan, İç Anadolu ve Doğu Anadolu'dan, Balıkesir yöresinden Boz Ulus, Danişmendli, Yeniil, Dulkadirli Türkmenlerine mensup cemaatler gelmişti.¹⁰

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere göç olgusu, iskân ve yerleşmeyi büyük ölçüde etkilemektedir. Göç hareketleri sonucunda meydana gelen nüfus hareketliliği büyük şehirlerin büyümelerine sebep olurken daha az nüfuslu

⁵ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, Cilt: I (1300-1600)**, (Çeviren: Halil Berktaş), İstanbul 2000, s. 71.

⁶ **438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, 937/1530, I, Kütahya, Kara-hisâr-ı Sâhib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livâları, -Dizin ve Tıpkıbasım-**, Ankara 1993, s. 340-353.; Ankara Yörüklerinin iskân ve nüfus açısından 16. yüzyıldaki durumu için ayrıca bkz. Emine Erdoğan, "Ankara Yörükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre)", **OTAM**, Sayı: 18, Ankara 2005, (Basım Tarihi 2006), s. 119-135.

⁷ Kütahya Yörükleri için bkz.: **438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri**, s. 18-23.

⁸ İlhan Şahin, "Göçebeler", **Osmanlı**, Cilt: 4, s. 133.

⁹ İ. Şahin, "Göçebeler", s. 138-139.

¹⁰ Feridun M. Emecen, **Tarihin İçinde Manisa**, Manisa Belediyesi Kültür Yay., Manisa 2006, s. 216.

yerleşmelerin de şehir karakterini kazanmalarına sebep olmaktadır¹¹. Bu çerçevede Osmanlı devletinin iskân politikasına bakıldığında göç hareketlerinin yerleşme sürecini ve nüfusu ciddi anlamda etkilediğini söyleyebiliriz. Anadolu'da başta Balkanlar olmak üzere dışarıya doğru yapılan göç hareketleri bunlardandır. Tabii ki bu durumun oluşmasında fetihlerin etkisi yadsınmaz. Devletin uyguladığı politikaların da etkisiyle yeni ele geçirilen yerlere yapılan göçler neticesinde yeni yerleşim yerleri kurulurken eski yerleşim üniteleri de sosyo-kültürel açıdan bir değişim süreci içerisine girmiş ve Türk-İslâm karakteri kazanmıştı.¹² Nitekim Fatih devrine ait **Tahrir Defterlerinden** Rumeli'ye sevk edilmiş aşiretlerin çoktan yerleşmiş ve hatta toprağa bağlanarak muhtelif köyler kurmuş olduklarını biliyoruz.¹³

Göçebe unsurların kırsal bölgeler üzerindeki en önemli etkisi, bu grupların yeni yerleşim yerleri oluşturmalarıdır. Devletin genel nüfusunun % 17'si gibi önemli bir kısmını oluşturan göçebe unsurlar, 16. yüzyıl başlarında yaylak ve kışlak olarak kullandıkları birçok yeri yüzyılın sonlarına doğru daimi olarak yerleştikleri yerler hâline getirdiler.¹⁴ Öyle ki, bu yüzyılda Batı Anadolu Bölgesinin pek çok bölgesi göçebe unsurlar tarafından ziraat yapılan küçük yerleşim birimleri olurken¹⁵ benzer durum farklı bölgelerde de gözlenmiştir. Meselâ Kayseri bölgesindeki mezraların köy hâline dönüşmesinde konar-göçerler etkili iken¹⁶ Harput Sancağı'nda bu unsurlar muhtelif yerleşim birimleri kurarak bu yerlere kendi adlarını dâhil vermişlerdir.¹⁷ 16. yüzyılda Kilis, Urfa, Adıyaman ve çevresinde bulunan cemaatler de benzer yaşam tarzını göstermişler, bir süre sonra bu unsurların hemen hemen tamamı köy ve mezralarda yaşamaya başlamışlardır.¹⁸

Sürgün yöntemi de iskân politikası ve göç hareketleri çerçevesinde değerlendirilebilir. Zira Osmanlı Devleti'nde topluluklar yeni topraklara yerleştirilirken bu politika sık sık kullanılmıştır.¹⁹ Bu yöntemle bazı konar-göçer grupların yerleşik hayata geçirildikleri ve hattâ ziraat erbabına dâhil oldukları bilinen bir gerçektir. Nitekim mühimme defterlerinde yer alan muhtelif kayıtlardan bazı aşiret reislerine yerleştikleri bölgeleri imara açıp

¹¹ E. Tümertekin, **Türkiye'de İç Göçler**, s. 87.

¹² K. Çiçek-A. Saydam, "Osmanlı Devletinde Nüfus Hareketleri ve Yerleşme", s. 105-106.

¹³ Yusuf Halaçoğlu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, TTK Yay., Ankara 1998, s. 110.

¹⁴ Yunus Koç, "Osmanlı İmparatorluğunun Nüfus Yapısı (1300-1900)", **Osmanlı**, Cilt: 4 s. 543.

¹⁵ F. M. Emecen, **Tarihin İçinde Manisa**, s. 213.

¹⁶ Tufan Gündüz, "Kayseri'de Mezraaların Köye Dönüşmesinde Konar-Göçer Aşiretlerin Rolü", **II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)**, Kayseri 1998, s. 188.

¹⁷ Mehmet Ali Ünal, **XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)**, TTK Yay., Ankara 1989, s. 86-87.

¹⁸ Mustafa Öztürk, **16. Yüzyılda Kilis, Urfa, Adıyaman ve Çevresinde Cemaatler-Oymaklar**, Elazığ 2004, s. 109.

¹⁹ K. Çiçek-A. Saydam, "Osmanlı Devletinde Nüfus Hareketleri ve Yerleşme", s. 108-109.

şenlendirdikleri için tımar verildiğini biliyoruz.²⁰ Böylece göç olgusu eski yerleşim yerlerinin sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan yeniden vücut bulmasını sağlarken kırsal bölgelerde de yeni yerleşim yerlerinin teşkil edilmesini sağlamıştır.

Sürgün yöntemiyle hem yeni fethedilen bölgelerin güvenliği sağlanmış hem de iç bölgelerdeki nüfus yığılması engellenmiştir.²¹ Kezâ konar-göçerlerin terk edilmiş harap ve boş alanlara yerleştirilmesiyle bu bölgeler şenlendirilmiş,²² ziraata açılmış, yeni imar yerleri oluşturularak derbent, han ve vakıf tesisleri yeniden tanzim edilmiştir.²³ Ayrıca bu yöntemle bir bölgeye yerleştirilen unsurlar, o bölgenin ekonomik bakımdan gelişmesini de sağlamıştır.²⁴ Meselâ 1572 yılında Kıbrıs'a nakledilenler içinde hallaç, haffaf (çimeci), çilingir, aşçı, demirci, tellak, ayakkabıcı, tüfekçi, debbağ, tüccar, keçeci, nalbant, marangoz, taşçı, cüllah (dokumacı), imam, hayat (terzi), muhtab (kıl dokuyan), ve çoğunlukla da çiftçi bulunması bu hususa misal olarak gösterilebilir.²⁵

Kırsal bölgelere iskân teşebbüsünde ekonomik sebepler de etkili olmuştur. Özellikle 17. yüzyıl başlarında verimli topraklara sahip olan Çukurova'da üretimin artırılması için göçebe unsurlardan yararlanılmıştır. Doğal olarak bu durum, bölgenin ekonomik potansiyelini arttırmakla kalmamış, yeni yerleşim bölgelerinin kurulmasını ve bu yerlerin muhafazasını da sağlamıştır.²⁶ Benzer durum Orta Anadolu'da da gözlenmiş, 17. yüzyılda bölgede göçebe ve yarı göçebeler tarafından toprak kullanım biçimleri giderek yaygınlaşmıştır.²⁷

16. yüzyılda yapılan yoğun göçler neticesinde köylü nüfus hızla artmış dolayısıyla ekilen toprakların kullanımı da fazlalaşmıştır. Toprak kullanımından etkilenen göçebe unsurlar daha yükseklerdeki topraklara çekilmişlerdir. Bu durum bir süre sonra özellikle de Doğu Anadolu'da göçerler ve köylüler

²⁰ Bazı hükümler için bkz.: **MD**, Cilt: I, 197 (sayfa)/273 (hüküm); **MD**, Cilt: II, 186/1701, 1702.; **MD**, Cilt: XXV, 33/343.

²¹ Y. Koç, "Osmanlı İmparatorluğunun Nüfus Yapısı", s. 543.

²² Bu konudaki bazı hükümler için bkz.: **MD**, Cilt: IV, 51/545, 207/2176.; **MD**, Cilt: XXIV, 9/23.

²³ Y. Halaçoğlu, "Kolonizasyon ve Şenlendirme", s. 584.

²⁴ Bu hususta bir örnek için bkz.: Feridun M. Emecen, "XVI. Asır Başlarında Bir Göçün Tarihçesi Gelibolu'da Sirem Sürgünleri", **Osmanlı Araştırmaları**, İstanbul 1990, s. 175.

²⁵ Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta İskân Politikası", **Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu (Cyprus-International Symposium on her past and present, Gazi Mağusa, 28 Ekim-2 Kasım 1991)**, Ankara 1993, s. 59.; Kıbrıs'a iskân ve sürgün için bkz.: **MD**, Cilt: XIX, 334/669; **MD**, Cilt: XXII, 7/18, 198/380, 257/503, 305/602, 341/676; **MD**, Cilt: XXIII, 172/361; **MD**, Cilt: XXVIII, 293/731; **MD**, Cilt XXIV, 163/435, 183/490; **MD**, Cilt XIV, 559/785, 929/1376.; **MD**, Cilt XVI, 26/45 ; **MD**, Cilt XXI, 184/447, 265/636, 275/652, 297/702.

²⁶ Ali Sinan Bilgili, **Osmanlı Döneminde Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri (Sosyo-Ekonomik Tarih)**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, s. 353.

²⁷ Suraiya Faroqi, "Krizler ve Değişim (1590-1699)", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, (Ed.: Halil İnalıcık-Donald Quataert), Cilt: 2 (1600-1914), İstanbul 2004, s. 574.

arasında birtakım problemlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Nitekim Erzurum-Pasinler bölgesi, Osmanlı ordularının güzergâhı hâline gelince köylü nüfus toprağı terk edip dağılmış, ardından güneyden gelen göçebeler toprağı yaylak edinmişlerdi. Ancak sipahilerin, köylüleri geri getirip toprağı tekrar ekime açma çabasına girmeleri üzerine göçebelerin sürüleriyle bu topraklara girmesi yasaklanmış ve neticede bu durum göçebelerin ülkeyi tamamen terk edip İran şahının yönetimi altındaki Azerbaycan'a göç etmelerine sebep olmuştur.²⁸ İktisadi açıdan bu durum devlet için önemliydi. Kezâ **Mühimme Defterlerindeki** kayıtlardan 1564 yılında Diyarbekir Beylerbeyi'ne bu hususta bir hüküm gönderildiğini biliyoruz. Bu hükümde Bozulus taifesinin yaylaklarında ziraat yapıldığı için bu taifenin yaylak olacak yerlerinin kalmadığı ve bu sebeple terk-i vatan eyleyecekleri ifade edilerek bu taifeye yaylaklarının tekrar iade edilmesi istenmiştir.²⁹

Nüfus Üzerine Etkisi

Bilindiği üzere Fernand Braudel, Akdeniz ve Akdeniz dünyası üzerine yaptığı araştırmasında 16. yüzyılın ikinci yarısında Akdeniz memleketlerinde nüfusun arttığı iddialarını ortaya atmış,³⁰ Ö. Lütfi Barkan da tahrir defterlerine dayalı olarak yaptığı çalışmalarla bu görüşü doğrular nitelikte rakamlar elde etmiştir³¹. Gerçekten de söz konusu yüzyılda nüfus artışı olmakla birlikte Halil İncılık bu konuya farklı bir yaklaşım getirmektedir. Ona göre 1520-1535 dönemi ile 1570-1580 dönemi arasında Batı Anadolu'daki genel nüfus artış oranının % 42 olarak hesaplanmasının ve göçer nüfustaki artışın da % 52'yi bulmasının sebebi, doğal büyüme hızının yüksekliğiyle değil, doğudan süregelen göç ile açıklanabilir.³² Dolayısıyla göç olgusunun özellikle Batı Anadolu'nun nüfus yapısını doğrudan etkilediğini ileri sürmek hiç de yanlış olmaz.

Tahrir Defterlerine dayalı olarak yapılmış çalışmalar, göçebe unsurların göç ettikleri bölgeleri nüfus açısından nasıl etkilediği hususuna açıklık getirmektedir. Meselâ Lazıkıyye (Denizli) kazası üzerine yapılmış çalışmada bölgeye ait 16. yüzyıl **Tahrir Defterlerinde** meskûn nüfustan ayrı önemli ölçüde konar-göçer nüfus bulunduğu vurgulanmıştır. Yine aynı çalışmaya göre 1520 tarihli **Tahrir Defteri**'nde konar-göçer nüfus, toplam nüfusun % 35'ini

²⁸ Halil İncılık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Cilt I (1300-1600), (Çev.: Halil Berktaş), İstanbul 2000, s. 78.

²⁹ **MD**, Cilt: XXIV, 225/601.

³⁰ Fernand Braudel, **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, (Çeviren: M. Ali Kılıçbay), Cilt I, Ankara 1993, s. 485.

³¹ Ö. Lütfi Barkan, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **Türkiyat Mecmuası**, X (1951-1953), s. 17.

³² H. İncılık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun...**, s. 72.

oluştururken, 1530 tarihli **Tahrir Defteri**'nde Lazıkıyye kazasının nüfusunun % 22.43'ünü oluşturmaktadır.³³

16. yüzyılda batıda meydana gelen nüfus artışı, Anadolu'nun diğer bölgelerinde de görülmüştür. Bu şehirlerden biri 16. yüzyılda ekonomik açıdan olduğu kadar nüfus açısından da önemli bir potansiyele sahip olan Kayseri şehriydi. Bu şehrin 16. yüzyıl başlarından itibaren nüfusunun artmasının sebebi, doğrudan doğruya göç olgusuydu. Nitekim bu tarihlerde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Orta Anadolu şehirlerine olan göçler sonucunda konar-göçer taifeler şehirlere yerleşmişlerdi. Meselâ Kayseri'de şehir nüfusu içerisinde kaydedilen ve “şarkıyyan” olarak belirtilen unsurlar 1584'te şehir nüfusunun % 13'ünü oluşturmaktaydı. Adından da anlaşılacağı üzere bu nüfusun doğudan geldiği kuvvetle muhtemeldir. Bu göçün temel sebeplerinden biri, 16. yüzyıl sonlarında meydana gelen Osmanlı-İran harpleri idi. Bu harplerden dolayı Doğu Anadolu şehir ve köylerinden Kayseri'ye çok sayıda unsur göç etmişti. Bunlardan en meşhuru Erciyes Dağı'nda yaylayan Danişmentli Türkmen aşiretiydi³⁴.

Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkisi

Osmanlı Devleti için konar-göçer unsurlar ekonomik açıdan önemli bir potansiyeldi. Devlet tarafından her cemaate yaylak ve kışlaklarıyla bir yurt verilmekte ve bu yurdun sınırları belirlenip tahrir defterlerine kaydedilmekteydi. Kendilerine verilen yurt alanı içinde göçebe unsurlar, hayvancılığın yanı sıra tarımla da uğraşmaktaydılar. Hatta bu unsurlar, kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve pazarda satılmak üzere buğday, pamuk ve pirinç dâhil ekmekteydiler. Öyle ki göçebe unsurlar, Batı Anadolu'nun bazı düzlüklerinde yetiştirdikleri pamuğu, Efes (Ayasuluk) ve Palatia (Balat) limanları ile Sakız adasındaki İtalyanlara dâhil satmaktaydılar.³⁵ Hatta Çukurova Bölgesi'nde henüz aşiret düzeninde yaşayan konar-göçerler, bir ölçüde tarıma geçerek buğday ve arpanın yanı sıra pamuk ve susam ekerken³⁶ Macaristan'dan sürgün edilen ve Gelibolu'da Üçdere, Bolavadi, Gölcük ve Bayramiç'e yerleştirilen Sirem sürgünleri buğday, arpa, yulaf, mercimek, nohud, susam, pamuk üretiminin yanında koyun ve domuz besiciliği de yapmışlardı.³⁷

Göçebeler, hayvancılıktan elde ettikleri ürünleri, şehir ve kasaba kenarlarındaki pazar yerlerinde ihtiyaç duydukları yiyecek, giyecek gibi mallarla değiştirmişler ve böylece yerleşik halkla ekonomik açıdan bir bütünlük

³³ Turan Gökçe, **XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı**, TTK Yay., Ankara 2000, s. 287, 308-309.

³⁴ M. Akif Erdoğan, “XVI-XVII. Yüzyıllarda Kayseri Zımmileri”, **I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (11-12 Nisan 1996)**, Kayseri 1997, s. 71-73.

³⁵ H. İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun...**, s. 75.

³⁶ Suraiya Faroqi, “İktisat Tarihi (1500-1600)”, **Türkiye Tarihi**, Cilt: 2, İstanbul 2002, s. 156.

³⁷ F. M. Emecen, “XVI. Asır Başlarında Bir Göçün Tarihiçesi...”, s. 176-177.

oluşturmuşlardır.³⁸ Meselâ Tarsus'da haftalık pazarların yanı sıra mevsimlik pazarların kurulduğunu, bu pazarların yaylada bulunan Türkmenler ile şehirlilerin alışveriş yapmaları maksadıyla tesis edildiklerini biliyoruz.³⁹ Özellikle ihtiyaç fazlası olan ve mahallî pazarlarda satışa sundukları halı, kilim, çul, çuval ve heybe gibi dokumalarla çeşitli deri mamullerini burada vurgulamamız gerekir.⁴⁰ Üretilen iplik, halı ve kilimin ayrı bir önemi vardı. Zira dokunan halı ve kilimler, Avrupa'ya ihraç edilmekteydi. Bu ekonomik faaliyetlere paralel olarak göçebe unsurlar, bazı temel gıda maddelerini de üreterek satmaktaydılar. Süt, peynir, yağ ve yoğurt gibi ürünler bunların başında gelmektedir.⁴¹

Konar-göçerler yaşam tarzlarının gereği olarak yaylak ve kışlaları arasında hareket hâlinde olsalar da zamanla büyük çoğunluğu yerleşik hayata meyletmışlerdi. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere bu grupların yeni fethedilen boş veya uygun olan alanlara yerleştirilmeleri devlet tarafından uygulanan bir politikaydı. Ancak konar-göçerlerin çoğunlukla hayvancılıkla uğraşmaları özellikle de at yetiştiriciliğinde meharetleri devlet tarafından göz önünde bulundurulmuş ve bu grupların hepsi yerleşik hayata geçirilmemiştir.⁴² Madencilik, çeltikçilik, at yetiştiriciliği ve eğiticiliği gibi çok çeşitli devlet işletmelerinde kullanılan göçebeler vergi muafiyeti karşılığında bu hizmetleri vermekteler.⁴³

Nüfus bakımından oldukça kalabalık olan ve vergi geliri bakımından önemli bir meblağa sahip olan göçebe teşekküllerin daha çok sancak beyi, beylerbeyi, şehzade ve padişah hasası reayası olmaları, onların ekonomik etkinliklerinin oldukça ileri olmasından kaynaklanmaktaydı. Meselâ Aydın bölgesindeki Karaca-Koyunlu Yörükleri padişah hasası reayası idi. Yine Konya'nın Ova Bölgesi'ndeki At çekenler, II. Beyazıt döneminde şehzadelerin hasasıydı. Bu konudaki örnekleri çoğaltmak mümkündür.⁴⁴

Göçebe unsurların kırsal yaşam üzerindeki etkisi sadece ekonomik yapıyı değil sosyal ve kültürel hayatı da etkilemiştir. Konar-göçer hayat yaşayan konar-göçer unsurlar, genellikle oba adı altında toplanan çadırlarda ikamet ederlerdi. Obada üç tip çadır evi bulunmaktaydı. Bunlardan ilki Alaçık veya Alaycık adı verilen keçeden yapılmış ve ağaç direklerle desteklenmiş çadır, ikincisi toprak-ev adı verilen ve Asya'daki Kırgız evlerine çok benzeyen çadır

³⁸ Yusuf Halaçoğlu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, TTK Yay., Ankara 1998, s. 112.

³⁹ A. S. Bilgili, **Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri**, s. 461.

⁴⁰ T. Gökçe, **Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı**, s. 289.; Bu hususta ayrıca bkz. Yusuf Halaçoğlu, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, TTK Yay., Ankara 1997, s. 19.

⁴¹ İ. Şahin, "Göçebeler", s. 140.

⁴² K. Çiçek-A. Saydam, "Osmanlı Devletinde Nüfus Hareketleri ve Yerleşme", s. 109.

⁴³ H. İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun...**, s. 79.

⁴⁴ Bu hususta bkz.: İ. Şahin, "Göçebeler", s. 135.

tipiydi. Bir diğeri ise Karaçadır ve Çulçadır, adı verilen ve keçi kılından örülen çadır tipiydi⁴⁵. Ancak göçebe kültürünün bir simgesi olan bu çadırlar yerleşik hayata geçişle birlikte değişim süreci geçirmiş, daha az kullanılmaya veya kullanılmamaya başlanmıştır.

İskân süreci esnasında göçebelerin kırsal yapı üzerinde olumlu etkilerinin yanı sıra birtakım olumsuz etkileri de görülmektedir. Esas itibarıyla göçebe unsurların yerleştirilmesindeki amaç, harap ve sahipsiz olan yerleri tekrar ziraate açmak ve şenlendirmektir. Ancak bu süreç göçerler ile yerleşik olan ahali arasında birtakım çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur.⁴⁶ Meselâ 1546-1549 yılları arasına ait Kayseri mahkeme tutanaklarına göre Kayseri şehri etrafında köylüler ile konar-göçer cemaatler arasında birtakım anlaşmazlıklar vuku bulmuş ve bu konudaki davalara da “Haric-i Kayseri” subaşı denilen bir görevli bakmıştır. Bu belgelere dayalı olarak yapılan bir araştırmaya göre Kayseri konar-göçerleri ile köylüleri sık sık birbirleriyle kavga etmekteydiler. Davaların konusunu en çok sürü basma, hayvan öldürme, koyun yaylatma, döğüş, hırsızlık gibi suçlar oluşturmaktaydı. Köylüler ve cemaat mensupları birbirlerini altın, pamuk kumaş (kutni), iplik, katır, saman çalmak gibi birtakım suçlarla suçlamışlardı.⁴⁷ Tabi ki bu tür olaylar sadece Kayseri bölgesinde yaşanmamıştı. Manisa’dan gelip Kazdağı’na konan ve hassa-yı hümâyûn şikârlarına ve korularına zarar veren göçerlerin buralarda kışlamamalarına dair Manisa kadısına yazılan hüküm bu anlamda dikkat çekicidir.⁴⁸ Yine İçel sancağında bulunan Bozdoğanlı aşiretinin yerleşik halkın yaylaklarına zarar verip hayvanların yiyeceklerini bitirdiklerinden dolayı Kıbrıs’a sürgün edilmeleri bu hususa misâl olarak gösterilebilir.⁴⁹

Sonuç olarak diyebiliriz ki, göç olgusu ve bu olgunun bir aksiyon hâline dönüşmesinde etkili olan göçebe unsurlar, 16. yüzyıl Osmanlı kırsal yapısını olumlu yönde etkiledikleri gibi bu dönemde yaşanan birtakım ekonomik sebeplerden dolayı olumsuz yönde de etkilemişlerdir. Bu unsurlar başta Balkanlar olmak üzere Osmanlı coğrafyasının birçok yerinde yeni yerleşim yerleri oluşturarak iskân sürecini hızlandırmışlardır. Devlet tarafından bir politika çerçevesinde gerçekleştirilen bu iskân süreci birtakım ekonomik sebeplerden dolayı bütün göçer unsurlar üzerinde uygulanmamışsa da zamanla birçok teşekkül ziraatle uğraşarak yerleşik sürece geçmiştir. Bu süreç, bölgelerin nüfus yapısını sosyo-kültürel açıdan olduğu kadar kantitatif veriler açısından da etkilemiştir. Ancak kırsal bölgelerin asayiş düzeni bu süreçten

⁴⁵ Y. Halaçoğlu, *İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 15-16.

⁴⁶ K. Çiçek-A. Saydam, “Osmanlı Devletinde Nüfus Hareketleri ve Yerleşme”, s. 110-115.; Bu hususta ayrıca bkz.: MD, Cilt: XIV, 147/208.; 217/312.; 506/708.; MD, Cilt: XVI, 165/320.

⁴⁷ M. Akif Erdoğan, “Haric-i Kayseri Subaşı ve Cemaatler”, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)*, Kayseri 1998, s. 140-143.

⁴⁸ MD, Cilt: XXIII, 294/637.

⁴⁹ Bozdoğan cemaatinin Kıbrıs’a sürgün edilmesi hakkında bkz.: MD, Cilt: XXIII, 184/389.; MD, Cilt: XXIV, 155/417, 144/394.; MD, Cilt: XXVIII, 78/185.

olumsuz yönde etkilenmiş ve zamanla yerleşik halk ile göçer unsurlar arasında birtakım anlaşmazlıklara yol açmıştır.

KAYNAKÇA

1. Basılmamış Kaynaklar

İstanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Mühimme Defteri**, Cilt no: I, IV, X, XIV, XVI, XIX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVIII.

2. Basılı Kaynaklar

(1993), **438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, 937/1530, I, Kütahya, Kara-hisâr-ı Sâhib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livâları, – Dizin ve Tıpkıbasım–**, Ankara.

3. İncelemeler

Akkayan, Taylan, (1979); **Göç ve Değişme**, İstanbul.

Barkan, Ö. Lüfi, (1951-1953), “Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, **Türkiyat Mecmuası**, X, s. 1-26.

Bilgili, Ali Sinan, (2001), **Osmanlı Döneminde Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri (Sosyo-Ekonomik Tarih)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Braudel, Fernand, (1993), **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, (Çeviren: M. Ali Kılıçbay), Cilt: I, Ankara.

Çiçek, Kemal-Saydam, Abdullah, (1996), “Osmanlı Devletinde Nüfus Hareketleri ve Yerleşme”, **Yeni Türkiye**, Yıl: 2, Sayı: 8 (Mart-Nisan), s. 102-124.

Emecen, Feridun M., (1990), “XVI. Asır Başlarında Bir Göçün Tarihçesi Gelibolu’da Sirem Sürgünleri”, **Osmanlı Araştırmaları**, Cilt: X, İstanbul, s. 161-179.

----, (2006), **Tarihin İçinde Manisa**, Manisa Belediyesi Kültür Yayınları, Manisa.

Erdoğan, M. Akif, (1998), “Haric-i Kayseri Subaşısı ve Cemaatler”, **II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)**, Kayseri, s. 139-147.

Erdoğan, M. Akif, (1997), “XVI-XVII. Yüzyıllarda Kayseri Zımmileri”, **I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (11-12 Nisan 1996)**, Kayseri, s. 71-77.

Faroqhi, Suraiya, (2002), “İktisat Tarihi (1500-1600)”, **Türkiye Tarihi**, Cilt: 2, İstanbul.

----, (2004), “Krizler ve Değişim (1590-1699)”, (Çeviren: Ayşe Berktaş), **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, (Ed. Halil İnalcık-Donald Quataert), Cilt: 2 (1600-1914), İstanbul.

Gökçe, Turan, (2000), **XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı**, TTK Yay., Ankara.

Gündüz, Tufan, (1998), “Kayseri’de Mezraaların Köye Dönüşmesinde Konar-Göçer Aşiretlerin Rolü”, **II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan)**, Kayseri, s. 183-192.

Halaçoğlu, Yusuf, “Kolonizasyon ve Şenlendirme”, **Osmanlı**, Cilt: 4, s. 581-586.

----, (1998), **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, TTK Yay., Ankara.

----, (1997), **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, TTK Yay., Ankara.

----, (1993), “Osmanlı Döneminde Kıbrıs’ta İskân Politikası”, **Kıbrıs’ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu (Cyprus-International Symposium on her Past and Present, Gazi Mağusa, 28 Ekim-2 Kasım 1991)**, Ankara, s. 57-61.

İnalçık, Halil, (2000), **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Cilt: I (1300-1600), (Çeviren: Halil Berktaş), İstanbul.

Koç, Yunus, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Nüfus Yapısı (1300-1900)”, **Osmanlı**, Cilt: 4.

Öztürk, Mustafa, (2004), **16. Yüzyılda Kilis, Urfa, Adıyaman ve Çevresinde Cemaatler-Oymaklar**, Elazığ.

Şahin, İlhan, “Göçebeler”, **Osmanlı**, Cilt: 4, s. 132-141.

Tümertekin, Erol, (1968), **Türkiye’de İç Göçler (Internal Migrations in Turkey)**, İstanbul.

Ünal, Mehmet Ali, (1989), **XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)**, TTK Yayınları, Ankara 1989.